

X H, 219—286) i napokon »Bibliografski podaci arheološko-epigrafskih radova o spomenicima Bosne i Hercegovine« (XI A, 259—306). Te su bibliografije rađene samo na temelju materijala iz knjižnice Zemaljskog muzeja, a popraćene su korisnim objašnjenjima, gdje god naslov ne govori jasno o sadržaju dotičnog članka ili knjige.

S. M. Traljić

PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU I ISTORIJU JUGOSLOVENSКИH NARODA POD TURSKOM VLADAVINOM III—IV/1952-53, V/1954-55.

Ovaj novi časopis, koji u prvom redu obrađuje turski period južnoslavenske povijesti, ne donosi u pojedinim godištimama samo rasprave iz toga područja nego objavljuje i izvore, a često puta uz rasprave slijede i dokumenti, na temelju kojih je rad pisan. To nameće misao o potrebi izdavanja posebne publikacije orijentalnih izvora za našu povijest, jer je očito, da se u jednom časopisu ne će moći objavljivati građa u tolikoj mjeri koliko je nama potrebno. Naročito je to važno za katastarske popise (»deftere«), koji obuhvaćaju veliki prostor. Trebalo bi stoga pokrenuti takvu ediciju, kojom bi se mogli služiti u prvom redu stručnjaci orijentalisti, dok bi »Pri-lozi« donosili samo rasprave iz tog perioda naše povijesti.

U navedenim godištimama Prilozi ne donose rasprave samo naših pisaca nego također i nekih turskih historičara, što pokazuje, da je taj časopis rado primljen i u stranim naučnim krugovima.

H. Hadžibegić, »Džizja ili harač« (III—IV, 55—135, V, 43—102), opširno izlaže pojavu i razvoj toga poreza, koji su u Turskoj i drugim islamskim državama plaćali za rad sposobni inovjerni podanici muškog spola u znak lojalnosti, a zato im je vlast jamčila slobodu. Oni su bili oslobođeni vojne službe, ali ako su učestvovali u kojoj vojnoj formaciji, onda nisu plaćali džizje. Taj porez je redovito davan u zakup, a zakupnici su ga često ubirali u povećanom iznosu i protuzakonitim mjerama, te je otuda i ostala zla uspomena o haraču. Budući da je džizja u osmanskom carstvu predstavljala jedan od glavnih prihoda državne blagajne, to se njezin iznos s vremenom prema potrebama mijenjao. Hadžibegić to ovako prikazuje:

- a) Normalno povećanje džizje od uspostavljanja države do 1577.
- b) Naglo povećanje džizje zbog opadanja vrijednosti novca od 1577 do 1691.
- c) Izvjesna stabilizacija jednog i drugog od 1691 do 1804.
- d) Naglo povećanje džizje povezano s opadanjem vrijednosti novca od 1804—34.

S tim u vezi, H. je na temelju službenih izvještaja dao kurs novca u XVIII. st., a na više mjesta iznio i cijene živežnih namirnica i neke druge robe. Džizja je formalno ukinuta 1856 s tim da svi podanici služe vojsku, ali to nikada nije potpuno provedeno u život i džizja se pod drugim imenom i dalje ubirala sve do 1909. Na kraju je H. dao 27 dokumenata o džizji u originalu i prijevodu, a više takvih dokumenata ima i u samoj raspravi. Izlaganje je dato više po temama i nizanjem i pre-pričavanjem izvora.

N. Filipović, »Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini« (V, 251—274), smatra, da su Turci donijeli u Bosnu gotovu timarsku organizaciju i primijenili je djelomično na dotadašnje sitno plemstvo, koje je bez obzira na vjeru primano u vojnu službu, da se tim učvrsti novi režim. Tek kasnije se na tim posjedima javljaju čifluci i t. zv. odžakluk timari, t. j. feudalni posjedi, koji se nasljeđuju u porodici. Oni se javljaju u Bosni početkom XVII. st. i traju sve do ukinuća timara 1839.

H. Inaldžik (Ankara), »Od Stefana Dušana do Osmanskog carstva« (IV—V, 23—53), govori o metodu, kojim su Turci uspjeli zavladatai i učvrstiti se u osvojenim zemljama. To su činili ostavljajući sitnom plemstvu kršćanske vjere posjede u rukama (kršćani spahije), a s druge strane su uzimali mnoge kršćane u vojnu službu (vojnuci), oslobađajući ih zato mnogih daća. Rasprava je krcata argumentima i veoma je instruktivna.

M. A. Mujić, »Položaj cigana u Jugoslavenskim zemljama pod osmanskom vlašću« (III—IV, 137—193), raspravlja veoma potrebno pitanje o pravnom i socijalnom životu cigana raspršenih u mnogim krajevima naših zemalja. Iz dokumenata, koje citira, vidi se, da su cigani bili općenito tretirani kao nemuslimani, ako su se i deklarirali neki od njih i kao pripadnici islamske vjere, te su za to plaćali džizju i redovito bili oslobođeni vojne dužnosti. G. 1530 Sulejman II. je posebnom kanunom regulirao pravni položaj cigana. Autor donosi na kraju 18 dokumenata o toj temi.

H. Kreševljaković raspravlja o »Četilemi sarajevskih kršćana iz 1788. g.« (III—IV, 195—214). Četilema je uzajamno jamstvo građana uzimano u svrhu boljeg osiguranja javnog reda i sigurnosti, a imala je trajni ili prigodni karakter, kao što je i ova od 1788 zbog rata na bosanskim granicama. Autor je iz podataka o ujamenim stanovnicima obradio njihovo socijalno i ekonomsko značenje u tadašnjem Sarajevu.

Prilozi M. Hadžijahića, »Hamzeviye u svijetlu poslanice užičkog šeiha« (III—IV, 215—227), i »Udio Hamzeviya u atentatu na Mehmed pašu Sokolovića« (V, 325—329), donose dosta činjenica o jednom kod nas posve zanemarenom i neproučenom pokretu religiozno-socialne derviške sekte u XVI. stoljeću. U prvom članku autor govori previše općenito, tako da ga može razumjeti u potpunosti samo onaj, tko se sam bavio tim pitanjem, a u drugom izlaže nekoliko indicija, koje govore o tome, da su Hamzeviye mogli imati udjela u ubojstvu Sokolovića, iako to još nije dokazano. Poslije toga H. nam još uvijek duguje temeljit analitički prikaz pojave i rada te derviške organizacije u našim krajevima, koju on smatra izrazito slavenskom.

F. Bajraktarević, »Jedan savremeni persiski izvor o bitci na Kosovu« (III—IV, 5—20), dokumentirano izlaže podatke, koje o kosovskom boju donosi Astarabadi u svojoj kronici »Bazma i razm«, nekoliko decenija starijoj od domaćih izvora o Kosovu.

A. Handžić, »Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša« (V, 135—180), prikazuje život i djelovanje jednog od najznačajnijih turskih vezira u Bosni, koji je vodio uspješnu obranu bosanskih granica 1737 protiv Austrije. Autor je načeo i pitanje društvenih i ekonomskih prilika u Bosni u prvoj polovini XVIII. stoljeća. Slika bi bila još plastičnija, da je iskoristio materijal iz dubrovačkog arhiva, osobito što se tiče odnosa i ratovanja s Austrijom.

A. Bejtić, »Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini« (III—IV, 229—296), po prvi put kod nas daje cjelokupnu sliku građevnih spomenika turskog razdoblja s osvrtom na razvoj gradova iz turskog doba i njihove urbanističke osobine. Rad je pisan na temelju dosadašnje literature, historijskih izvora i vlastitog istraživanja.

P. Momirović, »Prilog proučavanju sarajevskih kujundžija« (V, 199—232), govori o organizaciji i radu najbrojnije skupine kujundžija kršćanske vjere u Bosni, koji su kao i većina drugih starih obrta sada u izumiranju.

M. Sertoglu, »Neke misli o izvorima za osmansku istoriju« (V, 104—110), govori o klasičnim izvorima korišćenim odavno u pisanju turske historije, a to su većinom djela starijih pisaca sačuvana često i sad još u rukopisu. Autor se zalaže za izdavanje tih djela, kao i za ponovno kritično izdanje onih, koja su bila već prije objavljivana. Druga skupina izvora su rukopisi u knjižnicama izvan Istambula i u privatnim rukama te arhivski materijal, koji se nalazi po različitim evropskim knjižnicama i arhivima, a ostao je dosada neiskorišten. U treću skupinu ubraja autor slabo iskorištavane arhive u Turskoj, kao što je arhiv Predsjedništva vlade u Istanbulu i arhivi različitih drugih vlasti, te napokon arhive evropskih država, koje su imale žive veze s turskom carevinom. Tu autor navodi i naše arhive u Sarajevu, Dubrovniku, Šibeniku i Zadru. Valja dodati, da kod nas nema gotovo jednoga većeg arhiva, koji ne bi sadržavao i materijal iz vremena turskoga gospodstva, odnosno, o dodirima s turskim susjednim vlastima. Spomenuo je i neka izdanja naših historičara, koji se služe turskim izvorima, što pokazuje, da se autor služi i našom literaturom, ukoliko mu je ona dostupna.

Š. Sikirić, »Ibn Haldunova Prolegomena« (V, 233—250), iznosi glavne misli toga arapskog filozofa i historičara iz XIV. st., koji je za historijsku nauku postavio načela kauzaliteta, kompozicije i diferencijacije. S obzirom na važnost Ibn Haldunovih postavki vrijedno bi bilo u cijelosti prevesti taj njegov uvod u historiju.

M. Kantardžić, »Hidžreški kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda« (III—IV, 299—347), upoznaje nas s načinom računanja vremena u islamskom svijetu, počevši s mjesecom godinom pa do sunčanog kalendara, koji je upotrebljavan u Turskoj u finansijskom obračunavanju. Autor je izradio i tablice za pre-računavanje hidžreških godina u građanske, koje će Orijentalni institut objelodaniti u posebnom izdanju.

Od kraćih radova vrijedni su spomena: F. Bajraktarević, »Turski spomenici u Ohridu« (V, 111—134), gdje se osvrće i na problem turskog osvojenja Ohrida. Isti autor utvrđuje u članku »Poreklo Ušćupline povijesti Turske carevine« (III—IV, 589—594), da je spomenutu historiju zapravo napisao St. Lane-Poole (London 1894), na srpski je preveo Č. Mijatović, a M. Milanović taj prijevod malo izmijenjen objavio pod navedenim naslovom.

M. Mujić, »Stav livanjskog kapetana Firdusa prema pokretu Husejin bega Gradašćevića i sultanovoj politici« (III—IV, 597—604), pokazuje kako se Ibrahim beg Firdus priklanjao na stranu jačeg, a svoj autoritet pokazivao jedino u odnosu prema podčinjenima. — Isti autor daje i »Prilog proučavanju prošlosti Vitine« (III—IV, 621—628) i »Prilog proučavanju uživanja alkoholnih pića u Bosni i Hercegovini pod osmanskom vlašću« (V, 287—298).

H. Hasandedić, »Zadužbine Čevana Kethode u Hercegovini« (V, 275—286), iznosi zasluge spomenutog dobrotvora za privredno i ekonomsko uzdizanje Mostara i nekih drugih naselja u Hercegovini.

D. Bojanić, »Podaci o Skoplju iz 951/1544. godine« (III—IV, 607—618), na temelju katastarskih deftera prikazuje procvat i ekonomski značaj Skoplja sredinom XVI. stoljeća.

H. Hadžibegić, »Odnos Crne Gore prema osmanskoj državi polovinom XVIII. vijeka« (III—IV, 485—508), objašnjava nastojanje Turske, da makar nominalno održi vrhovnu vlast nad Crnom Gorom u vrijeme kad se ova počela sve više osamostaljavati. Objavljuje i 7 dokumenata o tom pitanju.

Od objavljenih izvora u Prilozima na prvom su mjestu B. Đurđeva »Crnogorski defteri iz 1521 i 1523« (III—IV, 349—401), koje je autor počeo objavljivati u prvim svescima ovog časopisa. H. Šabanović, »Najstarije vakufname u Bosni« (III—IV, 403—413), objavljuje ovdje zakladnicu Mustaj bega Skenderpašića za njegove zadužbine u Sarajevu od 1517/8.

N. Filipović objelodanjuje »Sedam dokumenata iz kodeksa br. 1 Orijentalnog instituta u Sarajevu« (III—IV, 436—454), kojima se normiraju i objašnjavaju pojedina pitanja o agrarnim odnosima, odnosima grada i sela kao i proizvodnja u rudnicima, u kojima su radili seljaci. Dokumenti potječu iz XVI. i XVIII. stoljeća.

A. Handžić, »Pisma Ahmet paše Dugalića dubrovačkom knezu i vlasteli« (III—IV, 415—435), objavljuje 26 pisama iz vremena od 1604—17, u kojima taj bosanski namjesnik ponajviše govori o svojim приходima, koje je dobivao od dubrovačke soli. Šteta što autor nije objavio i odgovore Dubrovačkog vijeća Dugaliću, jer bi se time mnogošta objasnilo.

M. Mujezinović, »Turski natpisi XVI. vijeka iz nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine« (III—IV, 455—484), donosi u svemu 22 kronograma iz devet mjesta. Kod gotovo svih donosi također faksimil, prijepis i prijevod uz potrebno objašnjenje.

S. M. Traljić

ARHIVIST I—VI, 1—2, 1951—1956.

Trinaest svezaka časopisa »Arhivist«, koji su izašli kroz proteklih šest godina, daje nam uvid u djelatnost arhivskih ustanova u FNRJ, koji — iako nepotpun — pokazuje znatan napredak te službe kod nas poslije Oslobođenja. Časopis je počeo izlaziti kao glasilo Glavnog arhivskog savjeta FNRJ, od 1950 stručnoga savjetodavnog organa saveznih vlasti. Kad je, krajem 1953 osnovan, Savez arhivskih radnika FNRJ preuzeo sve funkcije tog savjeta, postao je i »Arhivist« njegov organ, i kao takav i danas djeluje.

Osnovnim zadatkom časopisa postavljeno je, da bude »borbeni organ za rješavanje vrlo složene problematike razvitka arhivistike i arhivske službe u našoj zemlji«. Ispunjavajući taj zadatak, »Arhivist« donosi članke i rasprave, u kojima se tretiraju pitanja organizacije arhivske službe, izradbe arhivskih inventara, restauriranja i mikrofilmovanja arhivskog materijala, odnosa arhiva i registratura, zatim rada arhivskih ustanova i arhivskih udruženja kao i zakonskih propisa o arhivima u FNRJ, te iskustava arhivističke djelatnosti u inozemstvu.

Uz raspravljanje o stručnoj arhivističkoj problematici, časopis donosi u nizu priloga korisne i zanimljive podatke za širok krug naučnih radnika, koji u arhivima traže materijal za svoja istraživanja. U ovom prikazu osvrnut ćemo se na te priloge, jer upravo oni daju »Arhivistu« karakter ne samo stručnog glasila, već nužnog priručnika za sve koji žele da rade na našim arhivskim fondovima.

Na prvom mjestu treba spomenuti opće inventare naših arhivskih ustanova, što ih je »Arhivist« počeo donositi u obliku posebnih dodataka od prvog sveska za 1954. U pomanjkanju jednog vodiča kroz arhive FNRJ, dosada su (u sedam dodataka) objavljeni pregledi građe državnih arhiva NR Srbije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine (uz poseban pregled otkupljene i poklonjene građe), Slovenije, te državnih arhiva u NR Hrvatskoj: u Zagrebu, Rijeci, Zadru i Dubrovniku. Usto

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB